

Türkiye-İtalya İlişkileri (1928-1940)

Yeter Mengeş

Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2023, 853 sayfa, ISBN: 978-975-17-5584-1.

Mevlüt ÇELEBİ*

Son yıllarda Türkiye’de İtalya ve İtalyanlar hakkında yapılan çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. Binlerce yıl gerilere giden Türk-İtalyan ilişkilerinin siyasetten ticarete, sanattan spora, teknolojiye eğitime kadar çok yönlü olarak incelenmesi memnuniyet vericidir. Ancak bunun asgari tarih metodolojisine uygun olarak yapılması beklenir. Ne var ki söz konusu çalışmalarda ciddi hatalara rastlanmaktadır. Bunlardan birkaçına işaret ettikten sonra, inceleyeceğimiz asıl çalışmaya geçeceğiz.

Yine Türkiye’de son yıllarda doktora tezlerinin yayımlanmasında da artış olduğu görülmektedir. Üstelik pek çoğu yöntem ve içeriğine müdahale edilmeden kitaplaştırılmaktadır. Bizce de doktora tezlerinin yayımlanmasında yarar vardır. Ancak bu yapılırken, alalece değil, üzerinden biraz zaman geçtikten sonra tezin yeniden gözden geçirilmesi, varsa birtakım yanlışlarının düzeltilmesi, yeni kaynaklarla desteklenmesi ve kitap formatına getirilerek yayımlanması tercih edilmelidir. Oysa mesela, tezde yer almayan¹ “Mare Nostrum” ifadesinin kitapta başlık olarak tercih edilmesine rağmen içerikte “mare nostrum”a rastlanmaması² bunun ilk örneğidir. Başka bir doktora tezinde, İtalyanlar tarafından işgal edilmediği ve “Millî Mücadele Döneminde Anadolu’da İtalyan İşgalleri” başlıklı bölümde geçmediği hâlde sanki İtalyanlar tarafından işgal

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir, mevlutcelebi@yahoo.com

¹ Erhan Berat Fındıklı, *İtalyanlar ve Türkler: Mekânın Reel ve Historiyografik İnşası (1922-43)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

² Erhan Berat Fındıklı, *Mare Nostrum Mussolini Dönemi’nde Türkiye’de İtalyan Mimarlar Arkeologlar ve Seyyahlar (1922-1943)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018.

edilmiş gibi Isparta Sancağı'nda Meclis-i Mebusan seçimlerinin incelenmesi³ başka bir örnektir. Vahim bir örnek de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin İtalyan basınındaki yankıları hakkında iki kişi tarafından yazılan makaledir.⁴ Birkaç İtalyan gazetesindeki birkaç habere dayanan bir yazının bütün İtalyan basınına yansıtıyormuş gibi bir başlıkla ifade edilmesi baştan yanlıştır. Bu yetmezmiş gibi İzmir'in ısrarla ve yanlış olarak *Smyrna* şeklinde geçtiği makalede kullanılan İtalyan gazetelerindeki haberler Google Translate ile çevrildiği izlenimi vermektedir. Çünkü Google Translate dışında, basit bir yabancı dil ve Türkçe mantığıyla izahı mümkün olmayan şu örnekler başka türlü düşünmeye imkân vermiyor:

“Smyrna nüfusunu, yakın zamanda meydana gelen rahatsızlık ve katliamlara karşı korumak için, Müttefikler Yüksek Kurulu, Türkiye'nin ateşkes şartlarına ilişkin uluslararası koşullarla kent in işgaline karar verdi. Bunu takiben, bugün öğleden itibaren İtalyan, Fransız, İngiliz ve Amerikan denizci birliklerinin ardından Yunan birlikleri indi.” (s. 123)

“Yunan ordusu Zaphiris tarafından karaya çıkarıldıktan sonra Smyrna halkına şu bildiriye yöneltti: Hükümetimin emriyle, Müttefikler ile birlikte hareket ederek, Smyrna'nın ve çevresinin askeri işgaline devam ettiğimi bilginize sunuyorum. Bu işgal nüfusun güvenliğini garanti etmeyi amaçlamaktadır. Siyasi ve dini otoriteler, geçmişte sanki Yunan ordularının izindeymiş gibi hareket etmeye devam edecekler.” (s. 124)

“Smyrna'daki uluslararası kuvvetlerin inişleri sevinç çılgınlıkları ile duyuruldu: Birleşik tebliğ (müttefiklerin bildirisi), İtalyan birliğini ön planda tuttu.” (s. 124)

“Roma'da, Smyrna'ya iniş hakkındaki resmi bildirin...” (s. 124)

“Dün sabah Yunan birlikleri inişe geçti.” (s. 125)

“Yunan birliğinin, Smyrna'nın Konak meydanını geçerken, Türk mahallesinin kenarında, yaklaşık iki saat süren tüfek ateşi ile karşılandığını, 300 Türk ve 100 Hellen'in öldüğünü...” (s. 125)

“Limanda yer alan savunma duvarında bir Türk bayrağı kalacaktır.” (s. 127)

Daha fazla örnek vermeyi gereksiz buluyoruz. Sadece şu kadarına işaret etmek isteriz: Bir öğretim üyesinin isminin de yazar olarak yer aldığı böyle bir makale nasıl yayımlanmış olabilir, hayret etmemek mümkün değildir. Gerçi Türkiye'de bilim ve tarihçilik adına öylesine garabetler yaşanıyor ki, belki de şaşırılmamak gerekiyor. Fakat kaynakçadaki karışıklık, yayınların yıllarının gösterilmemesi ya da İtalya Dışişleri Bakanlığı yayını olan *I Documenti Diplomatici Italiani* serisinin künyesinin verilmemesi gibi ilk anda göze çarpanlar, kaçınılmaz olarak şu soruyu gündeme getiriyor: Yazının yayımlandığı derginin editörleri veya hakemler de mi böylesine basit hataları görmediler?

Biz bu yazımızda Yeter Mengeş'in *Türkiye-İtalya İlişkileri (1928-1940)* başlıklı çalışmasını ele alacağız. Kitap, Yeter Mengeş'in Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde, Doç. Dr. Fevzi Çakmak'ın danışmanlığında 2021'de tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Tez; içerik, yanlışlar, eksikler ve başlıkların hemen hemen hepsi aynı kalmak suretiyle Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 2023 yılında yayımlanmıştır. Merkez tarafından yayımlanma sürecinde çalışmanın, Hale Şıvgın ve Mehmet Cem Oğultürk tarafından incelenerek, yayımlanmasına onay verilmiştir. Yoğun emek verilerek, Türk ve İtalyan kaynaklarının yanı sıra Amerikan, İngiliz ve Alman başta olmak üzere pek çok ülkenin kaynağından faydalanılarak hazırlanan tezin; başlık, yöntem ve içerik açılarından ele alındığında, sarf edilen emeğin

³ Aslıhan Kılınç, *İtalyan İşgal Bölgelerinden Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2023.

⁴ Ayşegül Şentürk-Bayram Ali Yavuz, “İtalyan Basınında İzmir'in İşgali”, *Researcher: Social Sciences Studies*, Cilt: 7, Sayı: 3, Yıl: 2019, s. 118-130.

karşılığını vermekten uzak olduğu görülmektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, biz doktora tezlerinin yayımlanmasını gerekli ve yararlı görüyoruz. Ancak bu tezde olduğu gibi yayımlanma işi alelacele yapılırsa, dikkatsizliklerle, dahası ciddiyetsizlik olarak yorumlanabilecek yanlışlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Sadece bir örnek vermekle yetineceğiz: 1876'dan beri Milano'da yayımlanmakta olan *Corriere della Sera* gazetesinin adının tezde ve kitapta geçen bütün dipnotlarda *Corriera della Sera* şeklinde yanlış yazılmasını başka türlü izah etmek zordur.

Çalışma hakkındaki ilk eleştirimiz başlık-içerik uyumsuzluğundur: Modern çağda devletler arası ilişkiler sadece siyasi ilişkilerden ibaret değildir. Uluslararası ilişkiler siyasetten sanata, spordan bilime, teknolojiye eğitime kadar çok boyutlu hâle gelmiştir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler incelenirken siyasi, kültürel, sportif gibi herhangi bir tasnif yapılmıyorsa bu, saydığımız bütün ilişkilerin ele alındığı şekilde anlaşılır. Eğer ayırım yapılmıyorsa ilişkilerin her yönünü ele almak şarttır, aksi takdirde eksiklik olur. Söz konusu çalışmada herhangi bir ayırım yapılmadığı için sanki ilişkilerin bütün yönleri incelenmiş gibi bir izlenim doğmaktadır. Oysa içeriğe bakıldığında kesinlikle böyle olmadığını anlamak hiç de zor değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkiler yukarıda belirttiğimiz şablona tam olarak uymaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nı onaylayan ilk İtilaf Devleti olan İtalya ile siyasi, ticari, kültürel, her alanda iniş çıkışlar izleyen yoğun ilişkiler yaşanmıştır. Bu çalışmada siyaset dışındaki alanlara neredeyse hiç girilmemiştir: Yeter Mengeş'in tezinde/kitabında sayıları binleri bulan, Türkiye'deki İtalyan cemaatinin ve bunların hastane, okul gibi kurumlarının esamisi okunmamaktadır. Türk donanmasının güçlendirilmesinde İtalya'dan alınan savaş gemileri hariç ekonomik ve ticari ilişkilere hiç değinilmemiştir; Türkiye'de İtalyan mimar, heykeltıraş ve diğer sanatçıların sanat ve spor alanındaki çalışmaları yok sayılmıştır; Türkiye'de meydana getirilen modernleşme hareketlerinden söz etmeye gerek görülmemiştir ve nihayet turizm, ulaşım, sergi gibi alanlar görmezden gelinmiştir. Bu eksikliklerden hareketle, Yeter Mengeş'in çalışması Türkiye-İtalya ilişkilerinin yalnızca siyasi yönünü işlemektedir ki bunda da, birazdan söz edeceğimiz üzere ciddi yöntem ve içerik hataları yapılmıştır.

Kitabın kapsadığı tarihlerin tespitinin de sorunlu olduğunu düşünüyoruz. Çalışmaların belli tarih aralıklarını kapsamaması yadırganacak bir durum değildir. Ancak bunun konuyu anlaşılır hâle getirmesi ve mantıksal bir zemine dayanması şarttır. Kitapta 1928-1940 döneminin seçilmesi zorlama ve ilişkilerin tarihsel boyutunu tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Bu tarih aralığının başlangıcı olarak 1928'in seçilmesinde, Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında 30 Mayıs 1928 günü imzalanan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması'nın rol oynadığını tahmin ediyoruz. 1940'ın seçilmesinde de İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girişi esas alınmış olmalıdır. Bu tarihlerin seçilmiş olmasının isabetli olduğunu düşünmüyoruz. Eğer bir tarih aralığı esas alınacaksa 1923'ten başlanması daha mantıklı ve tarihsel gerçeklere uygun olurdu. 1923'ten sonraki sınırlama için 1928'in veya İsmet Paşa'nın İtalya'yı ziyaret ettiği 1932'nin ya da yeni bir savaşın başladığı 1939'un alınması daha uygun olurdu, fikrindeyiz. Çünkü İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesinin, Türk-İtalyan ilişkilerinde olumlu ya da olumsuz doğrudan bir etkisinden söz etmek zordur. Aslında, bu çalışmayı kastetmeden, Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında yapılan çalışmalarda sıkça rastlanan

bir duruma dikkat çekmek istiyoruz: Tarih eğitimi almamış veya aldığı hâlde Osmanlıcası yetersiz ya da alan dışından olduğu hâlde akademik çalışma yapan pek çok araştırmacı 1928'den sonraki dönemi incelemeyi tercih etmektedir. Yeter Mengeş'in, Osmanlıca kaynakları okuyup okuyamadığını bilmiyoruz. Kullanılabilecek pek çok eski Türkçe kaynak olduğu hâlde birkaç örneğin dışında eski Türkçe kaynak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Alman, Amerikan ve İngiliz kaynaklarının kullanılması çalışmaya olumlu katkı yapmıştır.

Türkiye-İtalya İlişkileri başlıklı çalışmanın içindekiler kısmı incelendiğinde, hem başlıklandırma hem de içerik olarak bir doktora çalışmasına yakışmayacak yöntem hataları göze çarpmaktadır. Mesela birinci bölümde, 1911-1927 yılları arasında Türkiye ve İtalya'da meydana gelen önemli gelişmeler ele alınmıştır. Burada Türkiye-İtalya ilişkilerinin bir özeti yapılırken, süreç, ağırlıklı olarak İtalya'daki gelişmeler açısından işlenmiştir. Üstelik bu başlık altında İtalya Başbakanı Benito Mussolini'nin Nisan 1926'da yaptığı Trablusgarp seyahati incelenmiş, sonraki alt başlıkta Mussolini ve faşistlerin iktidara gelişlerine dönülmüştür. Ana başlıkta geçtiği hâlde, söz konusu dönemde Türkiye'deki gelişmelerden, daha da önemlisi yeni Türkiye'nin dış politikasından ve ilişkilerinden hemen hemen hiç söz edilmemiş olması en hafif deyimle yöntem eksikliğidir. Böyle yapmaktansa, iki ülke ilişkilerinin tarihî geçmişi orantılı bir şekilde ele alındıktan sonra Türkiye ve İtalya'da meydana gelen önemli olaylara yer verilmiş olsaydı metodolojik açıdan daha uygun olurdu.

Çalışmanın ana eksenini oluşturan 1928 ve sonrasındaki süreç “Türkiye-İtalya İlişkilerinde Altın Çağ (1928-1932)” başlığı altında incelenmiştir. (s. 111-290) Hemen belirtmek gerekir ki, geçmişi yüzlerce yıl geriye giden iki ülke ve milletin ilişkilerinin dört yıllık bir dönemi için *altın çağ* ifadesini kullanmak bizce doğru değildir. Böylesine iddialı bir nitelemenin mutlaka mantıklı ve somut örneklerle izah edilmesi gerekirdi, yapılmamıştır. Bizim *göreceli barış dönemi* olarak yorumladığımız 1928-1932 döneminde Türkiye-İtalya ilişkilerinin bütün sorunlardan uzak, hiçbir anlaşmazlığın olmadığı bir dönem olarak görülmesi aldatıcıdır. İtalya ile Adalar meselesi, İtalya'nın Balkanlardaki siyasetinin Türkiye'de yarattığı rahatsızlık, Mussolini'nin İtalya-Türkiye-Yunanistan arasında üçlü pakt kurmak için yaptığı baskılar ve yapılacak bir açıklamayla ilişkilerin derinden sarsılabileceği bir dönemi, üstelik 4 yıllık bir dönemi altın çağ olarak yorumlamak uluslararası ilişkiler dinamiğine aykırıdır. Keza aynı bölümün alt başlıklarından birinde 1932'nin iki ülke ilişkilerinin *zirve yılı* olarak belirtilmesi de abartılı ve maksadı ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Yeter Mengeş'in kitabının göze çarpan yönlerinden biri de konunun çok dağınık bir şekilde ele alınmasıdır. Ayrıca ilgili ana konulara değinmek yerine çalışma tali konularla şişirilmiştir. Bunun en bariz örneği “Dört Güç Paketi'nden Çelik Pakt'a İtalyan Dış Politikası” başlıklı dördüncü bölümdür. Bu bölümün büyük bir kısmının (s. 489-647) Türkiye-İtalya ilişkileriyle neredeyse hiçbir ilişkisi yoktur. İki ülke ilişkileri araştırılırken üçüncü ülkelerle olan ilişkilere ve iki ülke ilişkilerini etkileyen diğer faktörlere değinilmesi anlaşılabilir ve gereklidir. Ancak verdiğimiz örnekte olduğu gibi Türkiye-İtalya ilişkilerinin esasını oluşturan pek çok konu hakkında tek bir satır yokken, İtalya'nın Almanya ile ilişkilerinin, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ve İtalya'nın savaşa girmesinin uzun uzadıya incelenmesi en basit ifadeyle metodolojik eksikliktir. Son

bölümün başlığı dikkat çekici ve eleştiriye açıktır: “Türkiye’nin İtalya Tehdidi Sebebiyle Batı İttifakına Eklemlenmesi”. Öncelikle ortada bir *Batı ittifakı* yoktur; İngiltere ve Fransa ile Türkiye’nin yaptığı bir ittifak antlaşması vardır. Dolayısıyla bunu Türkiye’nin *eklemlenmesi* olarak görmek hem doğru değildir hem de Türkiye’ye haksızlıktır. Kaldı ki, ileri sürüldüğü gibi bu üçlü antlaşma yalnızca İtalyan tehdidine karşı değil, aynı zamanda Almanya’ya karşı yapılmıştır.

Çalışmanın kaynakçası, dipnot gösterme tekniği ve kaynak kullanımı konusundaki eleştirilerimizi bir kenara bırakıp, bu vesileyle birkaç noktaya temas etmek isteriz. Yeter Mengeş’in tüm eleştirilere rağmen gayreti takdire değerdir. Aslında yönelttiğimiz ve çoğaltılabilecek eleştirilerin tek muhatabı, çalışmayı hazırlayan Yeter Mengeş değildir. Bir doktora tezi olarak başlayıp kitap olarak yayımlanan bu çalışma, en az 7 akademisyen tarafından incelenmiş olmalıdır. Tez, bir danışmanın nezaretinde ve diğer iki akademisyenin yer aldığı tez izleme komitesinin gözetiminde hazırlanmıştır. Eğer layıkıyla yapılırsa, doktora tez aşamasında tez izleme komitelerinin oluşturulmasını son derece yararlı buluyoruz fakat amacına uygun çalışması şartıyla. Bu üç akademisyenin yanı sıra iki jüri üyesinin de katılımıyla beş kişilik bir jüri tarafından aday savunmaya alınmıştır. Daha sonrasında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanırken de en az iki hakeme gönderilmiştir. Bu şekilde en az 7 akademisyen tarafından incelenerek kontrol edilmesi gereken bir çalışmada ilk anda göze çarpacak bu eksikliklerin görülmemesi akademi adına üzücüdür. Söz konusu akademisyenler bilimsel duyarlılıkla hareket etmiş olsalardı, hem bu hataların önüne geçilmiş olacak hem de verilen emeğin karşılığının daha verimli bir şekilde alınması sağlanacaktı.